

CÂTEVA PIESE CORINTHIENE DIN COLECȚIA MUZEULUI DE ARHEOLOGIE AL ICEM -TULCEA

Mihaela Mănucu-Adameșteanu

Privite din perspectiva evoluției stilistice a producției ceramice corinthiene exemplarele ce urmează a fi prezentate nu aparțin, de bună seamă, categoriei privilegiate a capodoperelor, încadrându-se, cu o singură - și, din păcate, aproape derizorie - excepție, perioadei târzii a acesteia. Numărul lor redus, deasemenea, nu pretinde a aduce modificări semnificative unei eventuale prelucrări statistice a descoperirilor de ceramică corinthiană cunoscute până în prezent.

Dacă evaluarea artistică și statistică a lotului nostru nu fac din el unul semnificativ, oportunitatea publicării lui mi s-a părut justificată de proveniența pieselor care îl compun și de convingerea proprie că orice "evidence" corect comunicată conține o cantitate variabilă de informație, utilă cercetării.

Piesele au intrat în colecția Muzeului de Arheologie din Tulcea în ultimii zece ani și, cu o singură excepție (inv. 27.963), provin din săpăturile arheologice desfășurate în nordul Dobrogei. Precizările privind contextul imediat al fiecăreia vor fi aduse pe parcursul prezentării, însă mi se pare important de notat că toate provin din așezări (ceea ce explică, în parte, starea lor fragmentară): două din centrul grec Orgame/Argamum (Cap Dolojman, Jurilovca), situat pe malul lacului Razelm și câte una din așezările indigene de la Celic Dere (Telia) și Tichilești (Revărsarea), ambele aflate mai degrabă în vecinătatea Dunării decât în cea nemijlocită a mării (fig. 1).

CATALOG

1. *Aryballos globular* (fig. 2a - c; fig. 3,2).

Inv. 27.963. Achiziție¹; fără loc de descoperire.

Complet. Dimensiuni: înălțime: 0,070 m; diametrul maxim al pansei: 0,064 m; diametrul discului buzei: 0,047 m.

Argilă fină de culoare crem. Firmis negru, mat, pe alocuri deteriorat.

Roșu purpuriu de retuș.

Decor: discul buzei: bandă lată, circulară, încadrată, spre exterior, de filel rezervat; bordura buzei (răsfrântă, concavă): bandă lată; umăr: șir de puncte; toartă rezervată; sub toartă: urma unui motiv în "outline": animal spre dreapta (?); pansă: rozetă din cinci muguri de lotus cu dublu contur, dispuși radial în jurul unui motiv circular, aproape dispărut (mugurii superiori și cel inferior central poartă roșu purpuriu de retuș, neglijent aplicat; mugurii inferiori laterali sunt rezervați).

Corinthian târziu. Forma B 2.

Decor: cinquefoil Cf. H. Payne, *Necrocorinthia*, 1931, pp. 147 - 8, 287, 320 - 1; P.N. Ure, *Aryballoi and Figurines from Rhitsona in Boeotia*, 1934, pp. 43 - 6; R.J. Hopper, *ABSA*, 44, 1949, p. 201.

2. *Aryballos ascuțit (alabastron ?)*² (fig. 3,1).

Inv. 43.500. Orgame/Argamum, sector F. E. 1990, strat arhaic.

Fragment din partea superioară a pansei.

Argilă fină, de culoare crem. Firmis negru strălucitor; roșu purpuriu și, aparent, galben de retuș ("black polychrome technique").

Decor: solzi circulari, cu dublu contur incizat. Alternativ, roșu purpuriu (și galben ?) de retuș.

Tranzițional sau Corinthian timpuriu.

În tipologia lui H. Payne pentru *alabastra* Corinthiene timpurii s-ar încadra, probabil, tipului C IV - "with linear pattern". Cf. H. Payne, *op. cit.*, pp. 281 - 4 și fig. 8 A.

3. *Kotyle miniaturală* (fig. 2,3; fig. 3,4).

Inv. 38.522. Orgame/Argamum 1987, sector F. E., nivel arhaic I.

Fragment din partea superioară, cu toată orizontală. Diametrul gurii: 0,060 m; înălțime conservată: 0,028 m.

Argilă fină, de culoare bej-gălbuie.

Firmis negru-brun, mat.

Decor: interior: firmis pe toată suprafața conservată; exterior: în jurul buzei șir de baghete lanceolate, ușor ondulate spre capătul inferior; dedesubt filete și benzi late circulare, dispuse alternativ.

Corinthian târziu.

Cf. H. Payne, *op. cit.*, pp. 334 - 5: tip C - "miniature kotylai, decorated with horizontal bands".

4. *Aryballos globular*³ (fig. 2,2; fig. 3,3).

Inv. 43.498. Revărsarea/Cotul Tichilești 1990, S_{27a(2)}-0,90 m.

Fragment de pansă. Înălțimea conservată: cca 0,070 m.

Argilă fină, galben-verzuie. Firmis negru-brun, mat, pe alocuri deteriorat.

Decor: parțial conservat; partea centrală a motivului "quatrefoil".

Corinthian târziu. Forma B 1.

Decor quatrefoil. Cf. H. Payne, *op. cit.*, pp. 146 - 7, 320 - 1 și fig. 54 F pentru decor; P. N. Ure, *loc. cit.*

5. *Cothon (?)*⁴ (fig. 3,5).

Inv. 43.499. Telița/Celic Dere 1988/A 1, S II, c. 7 - 10⁵.

Fragment din partea inferioară, cu bază: suport profilat, scund; bol scund și bombat. Înălțimea conservată: 0,030 m; diametrul bazei: 0,10 m.

Argilă fină, de culoare ivoire. Firmis negru-brun, mat, parțial dispărut.

Decor: interior: tondo, delimitat de filet, bandă lată, acoperind și partea inferioară a peretelui bolului. Exterior: interiorul și exteriorul suportului; filet pe bol (în cea mai mare parte dispărut).

Corinthian târziu II.

Cf. H. Payne, *op. cit.*, pp. 331, 335 și fig. 183.

Dacă nici calitatea, nici numărul pieselor avute în vedere nu îndreptătesc un comentariu insistent, cu trimiteri directe la evoluția stilistică a picturii pe vase corinthiene arhaice, apariția celor patru fragmente în contextele arheologice menționate oferă prilejul câtorva observații.

După cum se știe, direcțiile principale (indicate de vechimea și cantitatea materialului descoperit) de difuzare a ceramicii pictate corinthiene au vizat, constant și aproape în exclusivitate, bazinul mediteranean⁶. Cât privește Marea Neagră, cele mai vechi piese corinthiene cunoscute până în prezent par a fi cele două fragmente Tranzitionale de la Histria⁷, cărora li s-ar putea, eventual, adăuga minusculul document de la Orgame/Argamum, prezentat mai sus la nr. cat. 2.

În restul bazinului pontic Corințul se face prezent începând din prima fază (Early Corinthian) - Berezan, Olbia, Nymphaion și din nou Histria - menținându-se până în faza târzie (Late Corinthian I și II⁸). Judecând după lotul descoperit la Histria⁹, importurile corinthiene descriu o curbă ascendentă, cu apogeul în primul sfert al secolului VI a.Ch. (50 % din total)¹⁰, după care urmează o descreștere lentă, marcată pe de o parte de scăderea calităților artistice ale produselor corinthiene, iar pe de alta de însăși diminuarea producției lor. Oricum, dată fiind originea predominant est-ioniană a coloniilor grecești din Marea Neagră, produsele corinthiene nu au ocupat niciodată un loc fruntaș pe piețele lor, fiind întotdeauna întrecute de cele greco-orientale și cedând treptat, ca și în restul lumii elene, în competiția cu cele attice.

La capătul acestui sumar "remember" al "aventurii" corinthiene în Marea Neagră atrage atenția faptul că, din punct de vedere cronologic, trei din cele cinci piese pe care le-am prezentat aparțin etapei de declin a importului de ceramică de Corinth¹¹. Alături de calitatea lor artistică, mai degrabă modestă, prezența a două dintre ele în mediul indigen, aflat la oarecare distanță de centrele grecești de pe litoral (Celic Dere: cca 66 km în linie dreaptă de Orgame/Argamum, peste 100 km față de Histria; Tichilești: cca 70 km în linie dreaptă față de Orgame/Argamum, peste 110 km față de Histria) - deci la periferia periferiei lumii grecești - reclamă cel puțin o explicație.

În primul rând, se cuvine reamintit că ambele fragmente (cat. 4 și 5) aparțin unor vase cu destinație deosebită în ansamblul formelor utilizate în lumea greacă: aryballos-ul este un recipient destinat păstrării unguentelor, intrând în categoria vaselor de toaletă¹², în timp ce cothon-ul este un vas cu funcție uneori rituală, destinat libațiilor¹³. Ambele forme par să fi făcut parte din repertoriul de bază al "industriei" ceramice corinthiene, ilustrând-o prin numeroase exemplare în toate fazele ei¹⁴. În cadrul evoluției stilistice proprii, există numeroase piese al căror decor este comparabil, din punct de vedere artistic, cu cel al altor vase corinthiene, ceea ce, desigur, nu făcea decât să adauge - într-o producție de serie, destinată pieții - valoare estetică valorii utilitare. În cazul nostru nu ne aflăm în fața unor produse atrăgătoare prin calitățile lor artistice¹⁵, ceea ce lasă loc gândului ca prezența lor în mediul amintit se datorează, în exclusivitate, originii și funcției lor¹⁶, punând accentul asupra caracterului singular al unor asemenea piese în contextele relative. Ca și în cazul așezării fortificate indigene de la Beidaud, și la Tichilești și la Celic Dere

specimenele comunicate de noi se disting din masa ceramicii grecești prezentă în stratul corespunzător (dominat, cantitativ, de amfore și ceramică cenușie) prin înseși forma și destinația lor aparte. Dacă abundența amforelor și a veselei cenușii răspund, oarecum, unor nevoi ale consumului curent (chiar dacă este de presupus că procurarea unei amfore cu vin mediteranean implică punerea în mișcare a altor mecanisme ale schimbului decât cele care funcționau în cazul ceramicii cenușii uzuale), însăși frecvența cu totul sporadică a produselor din categoria așa-zisei ceramici decorate constituie o trimitere în planul mai greu perceptibil al socialului și spiritualului, atât prin valoarea de *status symbol* pe care, probabil, o exprimă, cât și prin eventuala aspirație spre un model cultural străin, pe care o trădează¹⁷.

Tulcea, iunie 1993

Note

1. Obiectul a fost achiziționat în 1982 de la colecționarul Aurelian Popescu-Gorj, domiciliat în București (la data achiziționării). Fostul posesor nu cunoștea proveniența piesei.
2. Starea fragmentară împiedică reconstituirea cu certitudine a formei, identificată mai ales după aspectul general (curbură, grosime) și după decorul pe care-l prezintă. Stratul arhaic din extremitatea sectorului, unde a fost descoperit fragmentul nostru, este foarte eterogen, cumulând, ca urmare a unor repetate surpări și alunecări de teren, fragmente ceramice foarte diferite: amfore cu angobă (Chios), cupe greco-orientale B 1 și B 2, ceramică greco-orientală cu decor și opaițe, amfore de Lesbos, Clazomenae, Chios (sec. VI a. Ch.).
3. Adresc și pe această cale cele mai vii mulțumiri dr. V. H. Baumann, de la Muzeul de Arheologie al ICEM Tulcea, autorul săpăturii de la Revărsarea/Cotul Tichilești, pentru a-mi fi pus la dispoziție, pentru studiu și publicare, fragmentul de față. Aceleași mulțumiri și pentru informațiile referitoare la contextul arheologic aferent, furnizate cu multă amabilitate. La Revărsarea/Cotul Tichilești este vorba despre un sit cu durată de ocupare îndelungată, din perioada de tranziție de la Hallstatt la Latène, până la mijlocul sec. III d. C. Fragmentul nostru a apărut într-un orizont cultural caracterizat, ca formă de locuire, prin locuințe de suprafață, iar ca material arheologic, prin ceramică modelată cu mâna de "aspect nord pontic", ceramică cenușie lucrată la roată și amfore greco-orientale (Lesbos, Chios). Nu există indicii de fortificare a sitului.
4. Caracteristicile modelării - îndeosebi suportul scund și curbura amplă și rapidă a părții inferioare a bolului, precum și elementele de decor conservate mi-au sugerat această identificare.
5. Piesa a apărut în strat, asociată cu ceramică cenușie lucrată la roată și amfore (Chios, Clazomenae), pe de o parte, și ceramică modelată cu mâna, pe de alta. Așezarea ocupă o înălțime cu versanți abrupti - ceea ce sugerează exploatarea unei poziții fortificate natural, fără ca săpăturile să fi identificat, până în prezent, urme de fortificare artificială. Limitele cronologice ale locuirii înregistrate în cadrul sitului se situează între

Hallstattul mijlociu și mijlocul secolului V a. Ch. Îmi este plăcut să exprim și cu acest prilej întreaga mea grațitudine față de autorul săpăturii, dr. Gavrilă Simion, directorul ICEM Tulcea, care, cu amabilitatea ce-l caracterizează, mi-a oferit spre studiu și publicare fragmentul de față, furnizându-mi totodată și cele câteva informații necesare conturării contextului arheologic căruia acesta îi aparține.

6. Deși de la apariția monumentalei lucrări a lui H. Payne, *Necrocorinthia* (1931) cercetările arheologice au progresat considerabil, conducând la acumularea de noi "evidences", ele nu au fost în măsură să modifice fundamental datele înregistrate de H. Payne privind difuzarea produselor corinthiene (vezi volumul amintit, p. 184 - 9). Recenta lucrare a lui D.A. Amyx, *Corinthian vase-painting of the archaic period*, (1988) nu mi-a fost, din păcate, accesibilă.
7. P. Alexandrescu, *La céramique archaïque et classique*, Histria IV, 1978, p. 21.
8. H. Payne, *op. cit.*, pp. 184 - 190 ; J. Boardman, *The Greeks Overseas*, 1964, pp. 255 - 266; S. P. Boriskovskaja, *Wiss. Z. Univ. Rostock*, 16, 1967, Hft. 7/8, pp. 425 și urm. În legătură cu datarea în a doua

jumătate a secolului VII a. Ch. a unor vase având ca loc de proveniență Olbia, propusă de H. Payne, *op. cit.*, p. 187, S. P. Boriskovskaja, *op. cit.*, p. 426 și nota 7, atrage atenția asupra faptului că multe dintre ele provin din achiziții, locul descoperirii rămânând sub sem-nul incertitudinii.

9. P. Alexandrescu, *op. cit.*, cat. 258 - 290.
10. Observația și-ar putea găsi o confirmare, pentru cetățile nord-pontice, în remarcă S. P. Boriskovskaja: "Apparently, the trade connections became regular in the 2nd quarter of the VIth century BC" (*op. cit.*, p. 426).
11. Numărul 1 din catalogul nostru având o proveniență incertă nu poate fi luat în discuție, iar numărul 2 aparține primei faze.
12. P.E. Arias (ed.) *Enciclopedia classica* (III), vol. XI, tom V, 1963, pp. 14 - 15.
13. *Ibidem*, p. 18.
14. *Ibidem*, pp. 14, 18 (cu bibliografie).
15. Al. Avram, *Symposia Thracologica*, 7, 1989, pp. 70 - 93 și îndeosebi p. 75.
16. M. Mănucu-Adameșteanu, '*Ορυάμη πόλις επί τῷ Ἴστρον*' în același volum.
17. K. Polanyi, în *Traffici e mercati negli antichi imperi* (ed. K. Polanyi, C. M. Arensberg și H. W. Pearson), 1978, p. 91.

Résumé

On présente cinq pièces corinthiennes (dont une complète et quatre fragmentaires) entrées dans les collections du Musée "Delta Dunării" au cours des dernières dix années. A l'exception du no. 2 du catalogue (provenance: Orgamé/Argamum), daté du Transitionnel ou Corinthien Ancien, les autres exemplaires appartiennent au Corinthien Récent.

La chronologie basse du lot, qui correspond à la période de déclin des importations de céramique corinthienne dans le bassin de la Mer Noire, et les provenances de deux pièces (les numéros 4 et 5 du catalogue) - habitats indigènes, situés à environ 100 km distance soit d'Orgamé, que d'Istros - offrent la possibilité de formuler quelques remarques quant à leur présence dans les milieux indigènes ouest-pontiques.

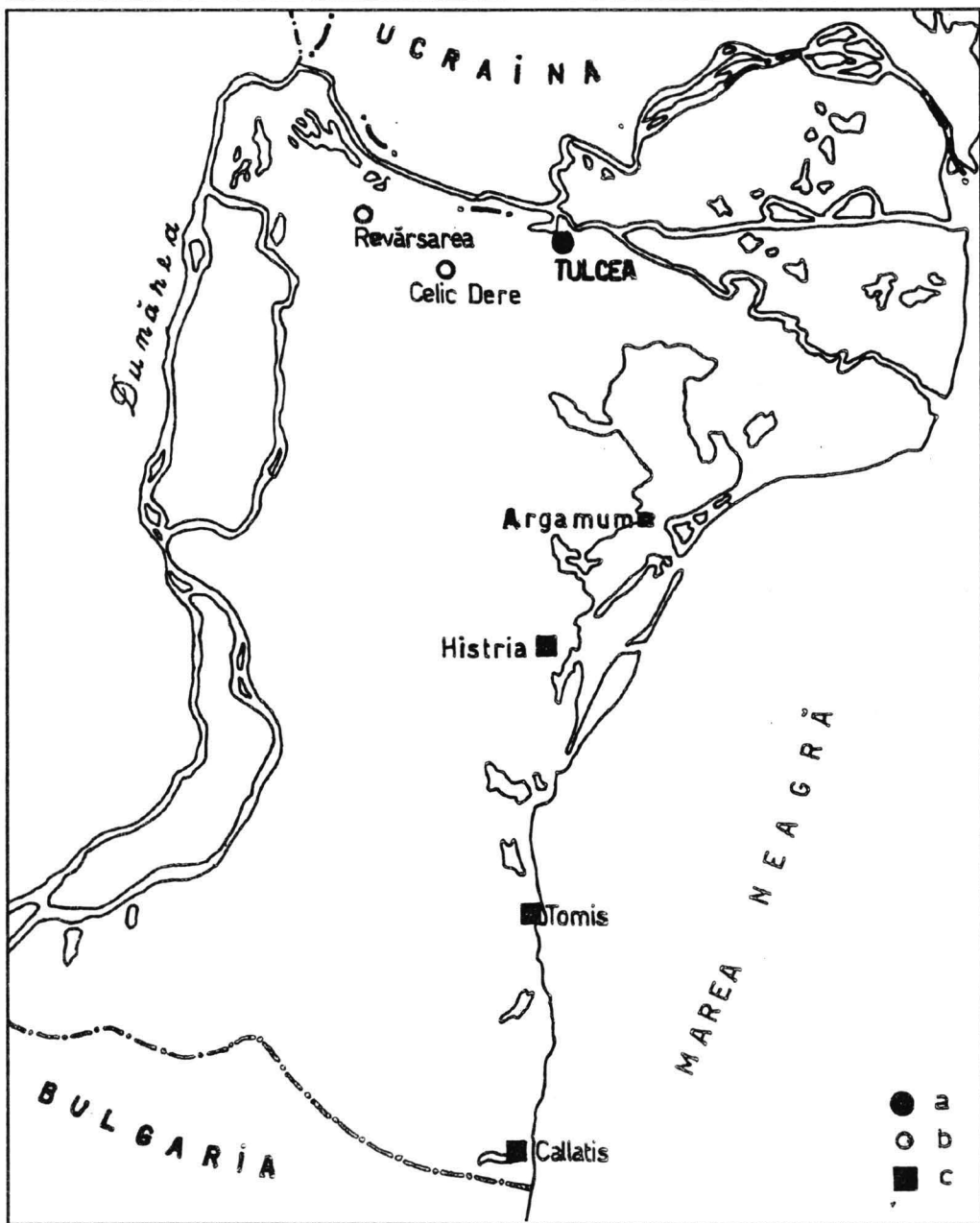

Fig. 1. Harta Dobrogei: a - localități moderne; b - așezări indigene; c - colonii grecești.

Fig. 1. Carte de la Dobroudja: a - localités modernes; b - habitats indigènes; c - colonies grecques.

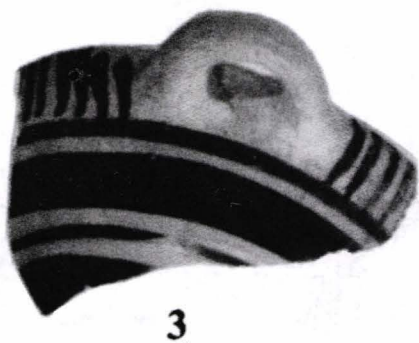
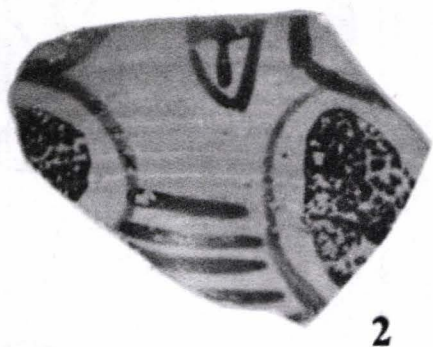
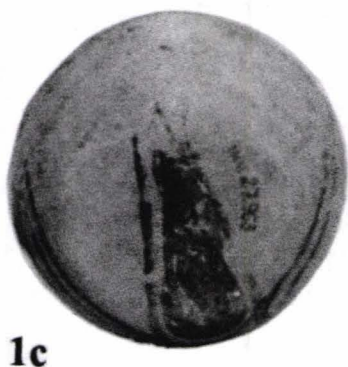
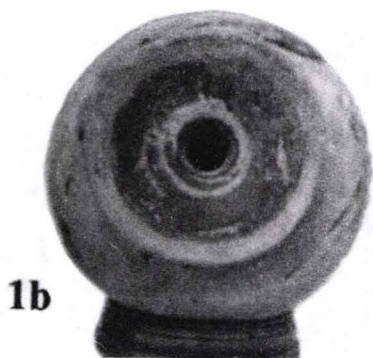

Fig. 2. Ceramică corinthiană: 1a - c - achiziție; 2 - Revărsarea; 3 - Argamum.
Fig. 2. Céramique corinthienne: 1a - c - acquisition; 2 - Revărsarea; 3 - Argamum.

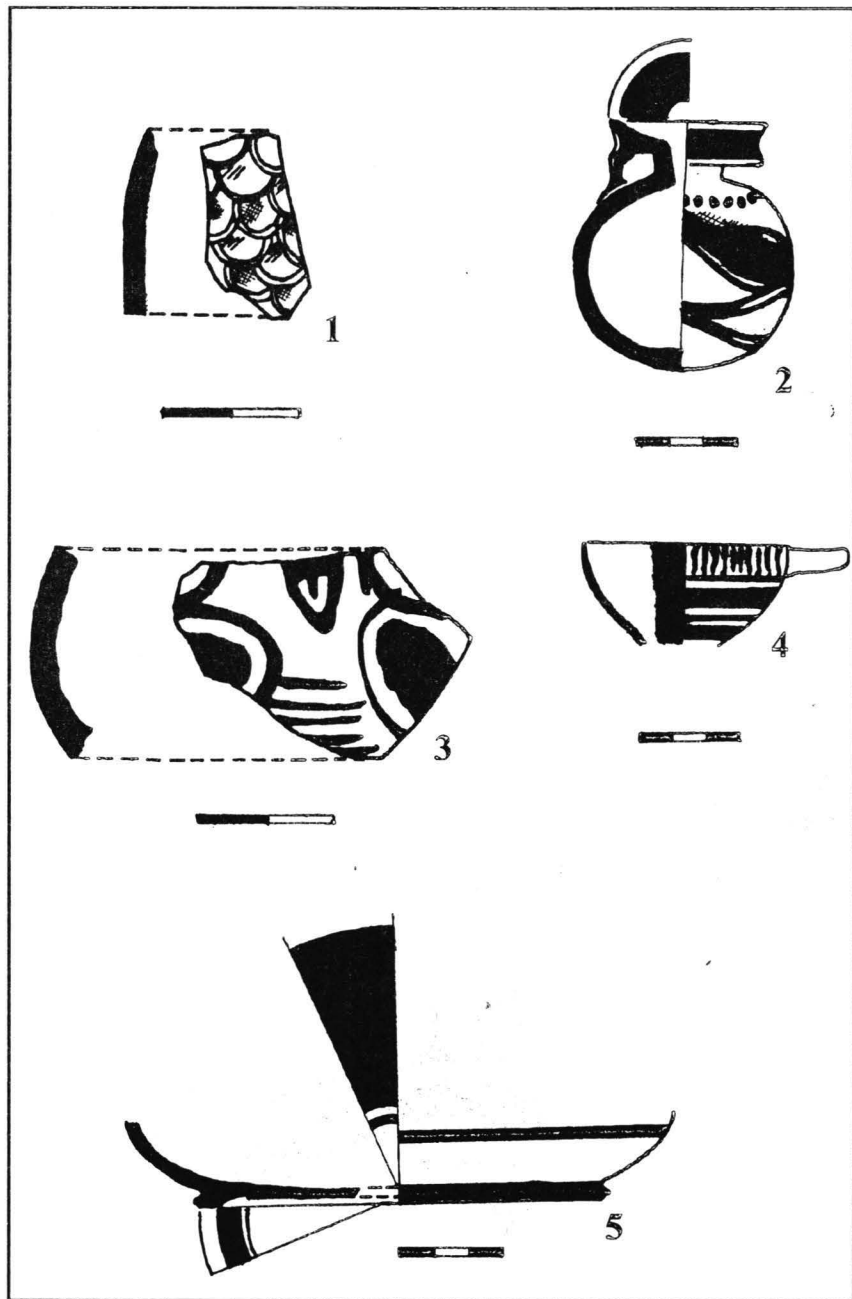

Fig. 3. Ceramică corinthiană: 1, 4 - Argamum; 3 - Revărsarea; 5 - Celic Dere; 2 - achiziție.

Fig. 3. Céramique corinthienne: 1, 4 - Argamum; 3 - Revărsarea; 5 - Celic Dere; 2 - acquisition.